

5. Жежерун Ю. Роль платоспроможності банків в ефективному функціонуванні банківського сектора України. Фінансовий простір. 2016. № 1. С. 16–21.
6. Аналітичні засади для вирішення проблем банків. URL: www.nbg.gov.ge/uploads/legalacts/supervision/nbg1.4.5.1analytical_frameworkgeo.pdf.
7. Guidelines for identifying and dealing with weak banks: Basel Committee on Banking Supervision. July 2015. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d330.pdf>
8. Версаль Н. Проблемні банки в Україні. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». 2014. № 10 (163). С. 10–17.
9. Commission communication on the return to viability and the assessment of restructuring measures in the financial sector in the current crisis under the State aid rules: 2009/C 195/04. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52009XC0819%2803%29>.
10. Directive 2014/59/EU establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms (BRRD). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0059>.

ДУЛІБА Є. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
і правосуддя
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'янука)

УДК 343.35:351.713

ПРОТИДІЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ

У статті розглянуто деякі напрями, умови, засоби та заходи протидії тінізації економіки шляхом оптимізації податкової політики. У цьому контексті проаналізовано окремі проблеми вітчизняного розвитку оподаткування. Розглянуто деякі засоби та заходи, що реально впливають на оптимізацію фіскальної функції. Звернуто увагу на деякі основні акценти податкової політики. Висловлюються окремі думки щодо вирішення наявних проблем у сфері оподаткування.

Ключові слова: оподаткування, податки, податкова політика, тінізація економіки, фіскальна функція.

В статье рассмотрены некоторые направления, условия, средства и меры противодействия тенизации экономики путем оптимизации налоговой политики. В этом контексте проанализированы отдельные проблемы отечественного развития налогообложения. Рассмотрены некоторые средства и меры, оказывающие реальное влияние на оптимизацию фискальной функции. Обращено внимание на некоторые основные акценты налоговой политики. Высказываются отдельные мысли по решению существующих проблем в сфере налогообложения.

Ключевые слова: налогообложение, налоги, налоговая политика, тенизация экономики, фискальная функция.

In the article some directions, conditions, means and measures of counteraction to economic shadowing by optimization of tax policy are considered. In this context, individual problems of the domestic development of taxation are analyzed. We consider individual tools and measures that really affect the optimization of the fiscal function. Attention is drawn to some basic tax policy emphases. Individual thoughts are expressed on the solution of existing problems in the field of taxation.

Key words: *taxation, taxes, tax policy, economic blackout, fiscal function.*

Вступ. Позитивне вирішення проблеми детінізації економіки потребує узгоджених зусиль держави та суспільства в багатьох сферах та галузях суспільного життя, зокрема і під час реалізації податкової функції. Реального скорочення тіньового сектора можна досягти тільки за умови зменшення витратності та зростання ефективності економіки нашої країни, створення паритетних умов для функціонування різних форм бізнесу, що може бути досягнуто, насамперед, обґрунтованим застосуванням засобів та заходів податкової політики. Це повинно підвищити конкурентоспроможність економіки України та зробити не вигідним приховування її результатів у тіньовому секторі.

Світовий досвід регулювання суспільних відносин у сфері економіки (зокрема, за допомогою реалізації фіскальної функції) свідчить, що тіньова економіка притаманна всім країнам, незалежно від головного способу регулювання суспільних відносин у сфері економіки та рівня соціально-економічного розвитку країни. Ця проблема виходить за межі будь-якої національної економіки, нині її можна вивчати у глобальному загальносвітовому масштабі.

Постановка завдання. Метою статті є спроба аналізу та з'ясування можливостей протидії тінізації економіки України, зокрема, за допомогою податкової функції.

У вітчизняній і закордонній науковій літературі дослідженням стану тіньової економіки та можливому позитивному впливу на цю проблему засобів та заходів фіскальної спрямованості присвячені роботи багатьох науковців як юристів, так і економістів, політологів та інших учених. Зокрема, це праці: О. Баклана, А. Берлача, В. Бодрова, З. Варналія, П. Воронової, В. Добровольської, Я. Жаліла, Д. Кейнса, Д. Кравцова, А. Крисоватого, Т. Коломоєць, Д. Копильника, А. Ластовецького, В. Полатая, О. Рябченко, Н. Саніахметової, О. Юлдашева, Л. Якокки й ін.

Результати дослідження. Опосередковані способи організаційно-правового впливу на економіку та підприємництво (до яких, насамперед, варто віднести здійснення фіскальної функції), як справедливо зазначає А. Ластовецький, базуються в основному на побічних – економічних засобах регулювання [1, с. 76]. Ці способи застосовуються шляхом впровадження економічних інтересів без прямого владного примусу та відбиваються на поведінці учасників економічних відносин через створення умов, які впливають на їхню мотивацію через ті чи інші матеріальні стимули заохочення, серед яких підтримка державою підприємництва. Тут також варто звернути увагу на певну подвійність публічної правосуб'єктності, що формує правові обов'язки податкових органів, яку зазначає Д. Копильник [2, с. 162], а саме: з одного боку, податкові органи виконують обов'язки перед власником грошових надходжень – державою, з другого – на цьому ж повноваженні базується і право на відповідні дії щодо платників податків.

На жаль, в Україні перетворення у сфері економіки та підприємництва часто відбувалися хаотично, без урахування пріоритетів загальноприйнятих у світі інституційних перетворень, необхідності дієвого активного посилення в процесі реформ дієздатності державних органів, взаємозв'язку різних економічних та політико-правових чинників суспільного розвитку. Прикро, що нині маємо констатувати, що під час реалізації вітчизняної моделі розвитку економіки та підприємництва припустилися стратегічних помилок, наявна низька дієздатність державних регуляторних органів, що спричиняє глибокі небажані деформації процесу справжніх ринкових перетворень, створення та поширення нецивілізованих форм

нагромадження початкового капіталу, значну тінізацію економіки, потужну корупцію й економічну злочинність. Збільшення обсягів тіньового сектора економіки та підприємництва веде до різкого зниження ефективності діяльності національної економіки, ускладнює регулювання економіки цивілізованими ринковими механізмами. Це спричиняє необхідність визначення засобів та заходів державної протидії тіньовій економічній діяльності, одним із різновидів яких є оптимізація фіскальної функції.

У результаті дослідження вітчизняних і закордонних джерел щодо стану тіньової економіки, причин наявності й обсягом тіньового сектора економіки, ознайомлення з можливими варіантами позитивного вирішення цієї проблеми засобами фіскальної спрямованості можна виділити дві основні групи чинників, а саме: правові й економічні.

Недосконалість правової бази підприємницької діяльності проявляється в такому: звичай економічні процеси випереджають процеси внесення змін у правову базу підприємництва, а отже, податкове законодавство відстає від нових тенденцій економічного життя. У зв'язку з цим потрібно на практиці безперервно здійснювати процес вдосконалення нормативно-правової бази, що спрямований на усунення протиріч між зміненими умовами ринкового господарства в країні та чинною законодавчою базою. Жорстка система наявних податкових стягнень, не завжди обґрунтована можливістю альтернативних розрахунків, наявність адміністративних бар'єрів під час здійснення ліцензійних, реєстраційних та дозвільних процедур також є причинами перебування малого та середнього бізнесу в «тіні».

До економічних чинників можна віднести: недосконалість вітчизняної фінансово-бюджетної системи загалом; практичну відсутність системної податкової політики держави, спрямованої на перехід хоча б частини тіньового сектора економіки в легальний бізнес; недосконалість безпосередньо податкової системи; широкомасштабні економічні порушення, пов'язані з різноманітними адміністративними та кримінальними правопорушеннями в галузі оподаткування, немобільністю податкових органів, з витрачанням державних бюджетних коштів тощо.

У такому контексті доречними здаються думки відомого американського підприємця Л. Якокка, який, зокрема, обґрунтовує необхідність макроекономічного планування та зазначає: «Державне планування зовсім не означає соціалізм. Воно означає лише наявність продуманої стратегії та сформульованих цілей. Воно означає узгодження всіх аспектів економічної політики, а не підтримку вузькогрупових інтересів. У нас прогресу не буде, якщо ми не відмовимося від безумної ідеї, ніби будь-яке планування в масштабах країни є наступом на капіталістичну систему» [3, с. 361]. Такий підхід до здійснення державної політики у сфері економіки та підприємництва був би корисним для вітчизняних державних органів та їх посадових осіб, які здійснюють правове регулювання економіки, зокрема за допомогою оптимізації ефективності фіскальної функції.

У цьому контексті варто погодитися з висновками О. Баклана, що правове регулювання підприємництва на різних історичних етапах було б суттєво ефективнішим, якщо б базувалося на засадах економічної доцільності та наукової обґрунтованості. Тому доцільно запропонувати функціонально-структурні принципи господарської діяльності та підприємництва:

- принцип економічної доцільності;
- принцип наукової обґрунтованості.

Як слушно підсумовує О. Баклан, варто визнати актуальним твердження, що ефективність правового регулювання підприємництва не є винятковим надбанням вільного розвитку ринкових приватних відносин, ефективність державного регулювання підприємництва залежить від результатів постійної співпраці органів публічного управління та суспільства, суб'єктів підприємництва, господарської діяльності тощо [4, с. 92–93].

Щодо стратегії детінізації економіки доречними виглядають пропозиції відомого вченого-економіста З. Варналія, а саме:

«1) «амністія» лише тих капіталів, що спрямовуються в інноваційну сферу та деякі інші суспільно значущі пріоритетні сектори;

2) запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор юридичними особами, які пропонуються надавати за фактичними результатами діяльності;

3) зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на відтворення людського капіталу;

4) реальне і радикальне спрощення погоджувальних і дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності;

5) застосування наявних методичних розробок щодо виявлення напівлегальних фінансово-промислових угруповань та ліквідація виявлених схем ілєгалізації капіталу» [5].

На жаль, чинне податкове законодавство нашої країни не стимулює суб'єктів підприємництва інвестувати капітали в легальну економіку. Навіть незважаючи на те, що загальна ставка податку (% від комерційної вигоди) в Україні нині дорівнює 37,8% (2005 р. – 57,3%, начебто спостерігається прогрес), тобто рівень податкового навантаження на бізнес в Україні нині становить цивілізовані 37,8% (що нижче, ніж в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) – 40,5%); для порівняння, найбільші податкові навантаження в таких країнах, як: Афганістан, Болівія, Таджикистан, найменші – у Бахреїні, Катарі, Македонії. Як відомо, високе податкове навантаження стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності та її виведення в «тінь». Навіть провідні країни світу, незважаючи на потужну економіку та величезний інтелектуальний потенціал, показують певний обсяг своєї тіньової економіки. Наприклад, Сполучені Штати Америки (далі – США) показують її діапазон від 5% до 21%, Швеція – від 2,5% до 12%, Канада – від 3,5% до 19%, Італія – від 9% до 19%, Індія – від 8,5% до 47,5% [7, с. 3]. В Україні, за різними оцінками, обсяг тінізації економіки понад 50%, що майже в 3 рази перевищує економічно допустимий рівень (20%) і створює реальну загрозу економічній безпеці нашої держави. Надкритичний обсяг тіньової економіки унеможлиблює стабільний розвиток суспільства та економіки країни, до того ж тіньовий сектор в економіці збільшується тоді, коли держава не може регулювати процеси, що відбуваються в економіці, і створювати сприятливі умови для функціонування вітчизняного підприємництва. У виправленні такої ситуації провідна роль повинна належати засобам та заходам фіскальної спрямованості.

Проблема тіньової економіки особливо гостра в країнах, де відбуваються зміни соціально-економічних відносин. Найбільш поширеними методами протидії тіньовій діяльності в розвинених країнах ЄС, США та Канаді є постійне вдосконалення правового забезпечення та діяльності відповідних органів державного контролю для впровадження заходів спрощення процедур сплати податків і ліквідації причин, які спонукають підприємців переводити свій бізнес у «тінь». Податкові системи цих розвинених країн базуються на кількох загальноновизнаних цінностях:

- зменшення адміністративного (насамперед податкового) тиску на підприємства;
- обґрунтоване спрощення процедур (насамперед податкових) регулювання підприємницької діяльності;
- максимально можливе спрощення процедури сплати податків;
- підвищення рівня мінімального неоподаткованого доходу та ін. [8–11].

Податкова система України потребує реформування в напрямі забезпечення стабільності та значного спрощення податкового регулювання, усунення дублювання податків, ліквідації прогалин у податковому законодавстві, чіткого і вичерпного визначення всіх елементів оподаткування, закріплення принципу одноразовості податкового покарання, розширення сфери надання адміністративних послуг тощо. Головною запорукою успішної боротьби з тіньовою діяльністю у сфері економіки є регулювання за напрямками вдосконалення економічного механізму державної протидії тіньовій діяльності, насамперед завдяки дієвій і справедливій реалізації фіскальної функції.

Фундаментальною основою організаційно-правового й економічного механізму виведення бізнесу з тіні є концепція легалізації тіньової економіки, частинами якої є концепція фінансової безпеки та концепція методології моніторингу відмивання брудних грошей,

розроблення щорічної програми засобів та заходів боротьби з тіньовою економікою, сучасне вдосконалення нормативно-правової бази, науково обґрунтовані методичні й організаційні заходи, що пройшли апробацію в інших країнах.

Варто погодитися з думкою тих учених, які стверджують, що з державницьких позицій треба відверто визнати, що в детінізації економіки та підприємництва України першим кроком з боку держави повинно стати визнання неспроможності самотужки вивести бізнес із тіні. Практично зробити це можна шляхом ухвалення Закону «Про проведення податкової амністії», як це було зроблено в Російській Федерації всередині 90-х рр. ХХ ст., але з обов'язковим зазначенням у цьому Законі строків проведення амністії, державних гарантій, взаємних зобов'язань держави та суб'єктів підприємництва [4, с. 220–221].

Адміністративно-правове регулювання виведення економіки з тіньового сектора має бути орієнтоване на такі основні напрями: вжиття різноманітних заходів, спрямованих на виштовхування в легальний сектор тіньового капіталу; боротьба з порушенням законодавства в органах державної влади; протидія корупції тощо. У цьому контексті потрібно реформувати систему органів публічного управління економікою та підприємництвом; забезпечити цілковиту гласність та прозорість у висвітленні діяльності органів публічної влади щодо взаємостосунків із різноманітними бізнес-структурами; сформувати та зміцнити інститути громадянського суспільства; вжити заходів для розвитку соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством тощо.

Вирішення проблеми виведення економіки з тіньового в легальний сектор має базуватися на таких засадах:

- вжиття різнопланових дієвих організаційно-правових заходів щодо викорінення корупції в державному апараті взагалі та в державному секторі економіки зокрема;
- запровадження в процесі регулювання економікою, зокрема і в механізми здійснення фіскальної функції, загальнолюдських цінностей, а саме: принципів чесності [4, с. 360], справедливості [12, с. 7] та ін.;
- вдосконалення правового регулювання у сфері суспільних відносин щодо всіх форм власності за оптимізації здійснення фіскальної функції тощо;
- удосконалення юридичної техніки під час підготовки й ухвалення нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері оподаткування;
- всіляке державне сприяння формуванню сприятливих умов у податковій політиці для ведення підприємницької діяльності, серед яких надання підтримки суб'єктам малого бізнесу;
- дієвий державний контроль і забезпечення рівних та справедливих умов у зовнішньоекономічній сфері;
- розроблення стратегії залучення прямих вітчизняних та іноземних інвестицій в Україну із застосуванням позитивного світового досвіду для збалансування фіскальної функції та різнобічної інвестиційної діяльності [4, с. 371];
- кримінально-правова протидія легалізації доходів, що отримані злочинним шляхом;
- різноманітне фінансове та банківське стимулювання розвитку системи безготівкових розрахунків у поєднанні із жорстким контролем та обмеженням операцій із готівкового обігу;
- деякі інші, що як основні засоби подолання тінізації економіки та підприємництва засновані на бюджетній прозорості, тобто максимально можливій визначеності надходжень і видатків бюджетів усіх рівнів. У цьому сенсі здається практично корисною така пропозиція: після ухвалення Закону «Про проведення податкової амністії» можливе ухвалення «Державної програми протидії тінізації підприємництва», водночас варто визнати, що адміністративно-правове регулювання правовідносин у сфері підприємництва повинно мати допоміжний характер (варто приділити більше уваги кримінально-правовій протидії тінізації підприємництва). Адміністративно-правове регулювання підприємництва має полягати в оптимізації функціонування та координації дій органів державного управління у сфері підприємництва. Для побудови соціально орієнтованої економіки треба одночасно з вищеза-

значеними основними заходами на центральному та місцевих рівнях максимально реалізувати комплекс традиційно позитивних заходів щодо адміністративно-правового регулювання у сфері підприємництва [4, с. 237–238].

Висновки. Варто підкреслити, що обов'язковою умовою протидії тінізації економіки є вдосконалення ефективності механізму здійснення фіскальної функції, яке має бути реалізоване у вигляді оптимізації фіскального тиску на легальну економіку та підприємництво, що створить мотивацію переведення тіньових фінансових операцій на легальну основу. Вдосконалення механізму господарювання та створення ефективної інституційної системи в нашій країні можуть бути запорукою оптимального використання потенціалу суб'єктів підприємництва та мінімізації тіньового сектора економіки України.

Список використаних джерел:

1. Ластовецький А. Організаційно-правові засади підприємницької діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К.: Київський юридичний ін-т, 2005. 220 с.
2. Кобильник Д. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2002. 206 с.
3. Якокка Ли. Карьера менеджера (Деловой бестселлер). Пер. с англ. Р. Столпера. Минск: Парадокс, 1996. 430 с.
4. Баклан О. Адміністративно-правове регулювання у сфері підприємництва України (теоретико-прикладний аспект): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 457 с.
5. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З. Варналія. К.: НІСД, 2006. 576 с.
6. Total taxrate (% of commercial profits). URL: <http://data.worldbank.org/indicator/IS.TAX.TOTL.CP.ZS>.
7. Прісняков В. Тіньова економіка і методи визначення її обсягу. Фінанси України. 2001. № 7. С. 3–8.
8. Бункина М. Национальная экономика: учебн. для вузов. М.: Палеотип; Деловая литература; Логос, 2002. 488 с.
9. Вінник О. Господарське право: курс лекцій. К.: Атіка, 2004. 624 с.
10. Філіпенко А., Балакін Р., Бураковський І. та ін. Міжнародні економічні відносини: система регулювання міжнародних економічних відносин: підручник. К.: Либідь, 1994. 254 с.
11. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / за ред. Я. Жаліло. К.: НІСД, 2008. 288 с.
12. Юлдашев О. Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні: монографія. К.: МАУП, 2005. 336 с.

